

Het leven onder de grond : de riolen van Brussel

“Pas op, de ratten zijn daar”

door Roger De Knijf

Nogal wat arbeiders uit Serskamp, maar ook uit Schellebelle en Uitbergen, startten in de jaren '50 en '60 hun carrière in het riolennetwerk van Brussel. Een doolhof, en vaak gevaarlijk, vuil en ongezond werk. Maar er was ook kameraadschap en solidariteit. Een inkijk in deze ietwat aparte, en geheimzinnige onderwereld samen met vooral leden van de familie Vermeir uit Serskamp! En, vergeef mij,... een onderwerp met een vleugje *“riooljournalistiek”*.

Doolhof

Als je in de riolen stapt aan het Zuidstation, dan kom je eruit in Haren-Buda. Tenminste als je de weg niet kwijtraakt”. Dat zegt **Hugo De Paepe**¹ (°1952) uit de Bruinbeke, één van de nog levende rioolwerkers uit onze regio. Het riolennetwerk in onze hoofdstad is 350 kilometer lang. In die ondergrondse beken weet je nochtans doorgaans wel waar je bent, omdat ook daar naambordjes van de straten op de muren zijn aangebracht. Op sommige plekken kan je het zelfs raden: als je een overvloed aan mosselschelpen in het water aantreft, dan mag je verwachten

¹ Kleinzoon van Edgard Vermeir uit Serskamp

dat je in de Beenhouwersstraat² bent. En als er veel bloed in het water stroomt en je vindt er slachtafval dat stinkt, dan ben je wellicht in de buurt van het slachthuis van Anderlecht.

(Onderschrift foto vorige pagina: Hugo De Paepe (links achter) en brigadier Pol Vermeir (midden vooraan) samen met hun onderhoudsploeg.)

Ondergrondse pleinen

Het is vreemd, maar over het algemeen is er nauwelijks stank in die gangen. Dat komt wellicht omdat riolen geregeld onderhouden worden, maar ook vermoedelijk omdat de gangen aan de buitenlucht zijn onttrokken.

“Als je plots op een groot ondergronds plein staat zo groot als een voetbalveld, dan ben je vermoedelijk beland onder de Beurs in Brussel. Even verderop, in de richting van het Zuidstation is er nog zo’n plein. Die ondergrondse pleinen zijn er ooit gekomen voor de metro, maar uiteindelijk zijn ze niet gebruikt. En nu is het een stormbekken voor het geval dat er wateroverlast is in de riolen. Dan gaan de sluizen open om die pleinen te vullen”, zegt **Hugo De Paepe** (foto).

Vriendjespolitiek

Hugo De Paepe is als arbeider in de riolen in Brussel beginnen werken in 1971 dankzij familielid **Pol Vermeir** (foto) uit Serskamp die daar een verantwoordelijke functie bekleedde.

En dat is ook het geval met **Richard Temmerman** (+) uit Schellebelle. Pol Vermeir was de schoonbroer van Richard. Zo ging dat toen: je hoorde van vrienden, kennissen of familie dat er ergens een plaatsje vrij was. En zo vond je werk. Maar vaak waren er ook politici die je aan een baantje hielpen. Politiek dienstbetoon, zo heette dat toen. En Brussel was “hot”

in de jaren '50 en '60 van vorige eeuw. Daar had o.m. de Wereldtentoonstelling op de Heizel in 1958 mee te maken.

² Straat met vele toeristenrestaurants in Brussel

Hugo De Paepe: *“Pol Vermeir vertelde mij dat er een vacature was, en ik ben in Brussel het examen gaan doen: Ik moest een put graven in de grond om te zien of ik handig was en ik moest een riool poetsen met een gewone borstel. En blijkbaar was ik geslaagd”.*

Lucy Van de Velde

Ook **Lucy Van de Velde**³ (°Serskamp 1943) die nu in Waanrode woont, en verwant is met de familie Vermeir, heeft heel haar carrière gewerkt op de Brusselse rioldienst. Ze was er directiesecretaresse: *“Ik heb examen gedaan in 1962. Omdat Frans toen de voertaal was, moest ik eerst bewijzen dat ik goed Frans kon, vooraleer ik aan het algemeen examen van directiesecretaresse mocht deelnemen. Maar ik slaagde in alle proeven. In die tijd was al het vuile werk voor de Vlamingen. De rioolwerkers kwamen bijgevolg bijna allemaal uit Vlaanderen.*

Ze waren in totaal met een vijftigtal en hebben Brussel-stad altijd behoed voor wateroverlast. Ze hebben prachtig werk geleverd”.

Onderhoudswerken

Hugo De Paepe, Pol Vermeir en Richard Temmerman stonden samen met tal van anderen in voor het onderhoud van de riolen. Nog een streekgenoot is **Maurice De Backer** (°1954 Herdersem). Maurice woont sinds zijn huwelijk in 1977 in Uitbergen en is een jaar later in de Brusselse riolen gaan werken. Hij heeft allemaal de rioolwerkers uit onze deelgemeenten gekend: *“Ik werkte meer in het centrum, in tegenstelling tot de anderen. Maar ik deed ook onderhoud, aanleg van nieuwe rioleringen en aansluitingen. Het was altijd werken met een schop. Er kwamen geen machines aan te pas. Ik kan je verzekeren: een zware job. In het centrum waren de ondergrondse beken en riolen meestal maar 2 meter hoog, maar je had er ook tot maar 90 cm hoog!! En daar was het op handen en voeten kruipen, en je kon nauwelijks achteruit en terugkeren”.* **Hugo De Paepe** bevestigt: *“Inderdaad, lastig werk vooral voor de armen. Toen ik begon in 1971, kuisten we de beken met een borstel. Ook de*

³ Lucy is de dochter van Clemence Vermeir en de kleindochter van Jan Vermeir (°1896)

zijmuren en plafonds kregen een beurt. We goten dan emmers water op de muren. Geen wonder dat ik later artrose heb gekregen!"

Hugo De Paepe (links) op de "wagon"

Waar de riolen hoog waren, kon wel worden gewerkt met een machine om grond en afval weg te halen uit de beken. **Hugo De Paepe:** *"Dat gebeurde met, wat wij noemden, een "wagon". Een voertuig op wieltjes met een soort draaiende borstel".* (Zie foto).

Lunchen in de riolen

Hygiëne is altijd een belangrijk onderdeel van de job geweest. Tot en met de jaren '50 en ook nog in de jaren '60 werd daar niet te veel aandacht aan besteed.

Hugo De Paepe: “Onze voorgangers hebben dat gebrek aan hygiëne nog ondervonden: **Jan Vermeir**⁴ (zie foto) en zijn broer **Charles-Louis Vermeir**, en **Polleke Vermeir** uit Serskamp schepten ’s morgens water uit de riolen, om ’s middags hun handen te kunnen wassen bij het eten. Want nergens was stromend en zuiver water voor hen.

En ’s morgens was het water nog relatief proper in de riolen. Zij moesten zich zelfs omkleden in de riolen zelf. Hun kleren hingen ze dan aan haken die her en der in de muren waren aangebracht. En die haken kwamen ook goed van pas om te eten: ze legden daar een lange plank op, zodat ze hoog en droog zaten om hun boterhammetjes naar binnen te spelen. Weg van het vuile water en weg van de ratten. Daarna werkten ze voort, want zij kwamen de hele dag niet uit de riolen. Als ze dan na de werkuren naar boven kropen en een riooldeksel openden, zeiden de Brusselaars: Pas op, de ratten zijn daar. En trouwens, als Jan en Charles-Louis Vermeir na het werk op de trein stapten, hadden ze altijd plaats. Want de stank van de riolen hing altijd in hun kleren. Douches waren er toen nog niet. Later wel”.

Langzamerhand zijn de werkomstandigheden verbeterd en zijn er barakken⁵ gekomen met WC en stromend water, en waar ze rustig hun boterhammetjes konden opeten. Voorheen fungeerden de riolen als WC. **Hugo De Paepe:** “Ik heb wel nog meegemaakt dat het toilet in de barak gestolen was! Ja, zo ging dat in die tijd: een werkmakker had die uitgebroken om bij hem thuis te plaatsen”.

Jan Vermeir met pensioen

—
4
V
V
5

°1900 Serskamp) Vermeir zijn de zonen van boswachter Philemon
e Vermeir is de zoon van Jozef Vermeir (ook een zoon van Philemon
nd

Maurice De Backer (foto): *“In mijn tijd waren de barakken in orde. We hadden een vuurtje, een kachel waarop we onze kleren konden drogen. Er was mogelijkheid om onze handen te wassen en om elke dag te douchen. En we aten aan een tafel. Alles volgens de regels”.*

Zoektocht naar waardevolle voorwerpen door de rioolwerkers in de nauwe rioolgangen (foto Riolenmuseum Brussel)

Help! Een lijk!

De riolen hebben ook het leven gekost aan mensen. Hugo vertelt: *“Er is daar eens een collega omgekomen. Dat was een magazijnier die voor het eerst in de riolen begon te werken. Het begon fel te regenen buiten. En dan moet je binnenin goed opletten. Van zodra er een wind komt opzetten in de riolen, moet je jezelf in veiligheid brengen, want dat wil zeggen dat er veel water op komst is. De onervaren man stond op een ladder en werd meegesleurd door het wassende water. Pas een week later is hij teruggevonden in de Zenne in Laken, terwijl het ongeval gebeurde in Brussel-stad”*.

In die duistere catacomben is soms ook de misdaad niet ver weg.

Hugo De Paepe: *“We hebben ooit eens een lijk gevonden in de buurt van de Marollen. De man was helemaal naakt en de kop ingeslagen. Hij moet dus in de riolen gegooid zijn. En een andere ploeg heeft ooit iemand gevonden die opgehangen was. De ratten hadden al een stuk van zijn gezicht weggebeten. Luguber!!”*

Rare vondsten dus in de riolen. **Hugo De Paepe** vond verschillende schaarmpjes die moeten hebben toebehoord aan een arts of een ziekenhuis (zie foto).

In de buurt van de Zavel en de Kapellekerk vond Hugo ook geregeld juwelen en goud.

Maurice De Backer bevestigt die vondsten: *“Inderdaad. Hij is niet de enige. Ik stond graag in voor riolen die al jaren niet gekuist waren. Daar vond je geregeld tussen de modder juwelen: een gouden ring, een gouden halsketting. Maar wie verloor nu zoiets? We verkochten die juwelen in Brussel aan opkopers van goud. En, weet je dat ik soms 3000 fr. per week zo bijverdiende!! En aan 't Vossenplein vonden we tal van waardevolle juwelen, maar ook geld”*.

Ongezond

*De rioolwerkers verdienden een mooie som geld. Zo kregen ze onder meer een premie voor “vuil, gevaarlijk en ongezond werk”. **Richard Temmerman** liep eind jaren '60 de ‘rattenziekte’⁶ op. Dat was dé ziekte van de rioolwerkers, ook ziekte van Weil genoemd: een infectie overgedragen door ratten via besmet water. Richard is toen wekenlang zeer ernstig ziek en in levensgevaar geweest.*

De schat van Charles-Louis Vermeir (°1900 Serskamp) :

Nadat Charles-Louis (foto) als rioolwerker met pensioen was, werd hij op zekere dag opgeroepen door de Stad Brussel: hij werd verzocht mee de riolen in te gaan samen met een aantal verantwoordelijken van de Stad. Want Charles-Louis wist waar zich de “eerste steen” bevond waarmee de rioolwerken in Brussel ooit begonnen waren. En in die steen zouden een aantal dure munten gemetseld zijn. Vermeir daalde af in de riolen en duidde de steen aan. Hij was de enige die weet had van het bestaan van die steen. De verantwoordelijken van de Stad Brussel mochten later als vindsters van de schat een premie opstrijken die ongeveer de helft van de waarde van de zilveren en gouden munten bedroeg (zie foto boven uit de collectie van het Riolenmuseum in Brussel). Maar Charles-Louis kreeg niets.

⁶ Leptospirose

Jaren daarna is hij nog eens ongelukkig gevallen in het rioolwater en liep hij een dubbele, open beenbreuk op. Opnieuw is hij langdurig opgenomen geweest in het ziekenhuis.

Maurice De Backer: *“Ik had eens een klein wondje en na contact met het vuile water heb ik een ontsteking van de lymfevaten opgelopen. Ik heb toen anderhalf jaar antibiotica moeten slikken”.*

Hugo De Paepe: *“Jarenlang heb ik diarree gehad, zoals vele anderen. Dat was één van de redenen waarom ik op mijn 50ste gestopt ben met werken in de riolen. En kijk, kort daarop stopte plots ook de diarree. Die had ik dus waarschijnlijk opgelopen via verneveld water dat zich verspreidde tijdens de werken in de riolen; en dus nevel die ik geregeld inademde!”.*

Bescherming

De rioolwerkers droegen gelukkig beschermende kledij. Ze waren mooi “ingepakt”, zodat er geen contact mogelijk was met het rioolwater. Zo droegen ze aanvankelijk lange, lederen laarzen die waterdicht waren en beslagen waren met vierkante nagels (tegen het vallen). **Richard Temmerman**⁷ die ooit in

Schellebelle een opleiding genoten had als schoenmaker, stond in voor het onderhoud van die laarzen.

De rioolwerkers beschikten in de gangen over carbuurlicht. Die lichtjes bevestigden ze aan de muren. Als de lichtjes uitwaaiden, was dat een waarschuwing voor gevaarlijke dampen en gassen. Dan werden snel enkele riooldeksels opengelegd om te verluchten. Veel later kregen ze toestelletjes die de gassen moesten detecteren.

Een ploeg rioolwerkers Polydoor Vermeir tweede van links en Richard Temmerman achteraan

⁷ Hij werd ook “felleken” genoemd, omdat hij een harde werker was bij wie altijd alles in orde moest zijn

Incident met Greenpeace

Toen milieuorganisatie Greenpeace actie voerde om het water van de Zenne te zuiveren, is er bijna een ramp gebeurd. **Lucy Van de Velde** vertelt: *“Het ongezuiverde rioolwater van Brussel mondde uit in de Zenne. En dat wilde Greenpeace met een actie onderstrepen. Ze sloten de monding af met een dam. Het gevolg was dat er zich een overstromingsramp kon voordoen. Eén van de verantwoordelijken van de rioldienst heeft toen zijn leven gewaagd door met een bootje in de Zenne de dam weg te nemen”*.

Koninklijke evenementen

Lucy Van de Velde: *“ Een weetje: toen onze koning trouwde, moesten mensen van de veiligheidsdiensten het hele traject van de vorst volgen in de riolen, begeleid door werknemers van de rioldienst. Trouwens, bij elk publiek evenement van het koningshuis nemen de veiligheidsmensen stelling in de riolen”*.

Kameraadschap en solidariteit waren groot

Maar het was niet allemaal kommer en kwel daar onder de grond. De moeilijke arbeidsomstandigheden brachten de arbeiders dicht bij mekaar. De zorg en de warmte voor mekaar was groot. Ook de relatie tussen bazen en ondergeschikten was meer dan behoorlijk. Er was veel wederzijds respect.

Maurice De Backer (foto): *“Wie zich aan de regels hield, had geen problemen. En er was ook veel collegialiteit met Walen en Brusselaars. Want zij hielpen ons om beter Frans te spreken”*.

Er werd ook al eens een feestje gebouwd: dan werd er op vrijdagmiddag mosselen met frieten klaargemaakt. De arbeiders moesten dan wel een tandje bijsteken tijdens de dagen voordien.

Richard Temmerman (foto) bracht dan groenten mee uit zijn eigen tuin. Hij zocht de mooiste groenten en aardappelen uit, en maakte alles de avond voordien gereed om mee te nemen. En dan was alles klaar voor het feest.. om te tonen dat ze niet alleen collega's waren, maar ook vrienden.

Maurice De Backer: *“Mocht ik mijn leven herbeginnen, dan zou ik opnieuw rioolwerker willen worden”*.

BRON : Hugo De Paepe, Maurice De Backer, Hilde Van de Velde, Maggie Temmerman, Lucy Van de Velde. Met dank aan het Riolenmuseum in Brussel, Aude Hendrick, Roger De Wit, Willy Van Waeyenberghe, Marie-Claude Van Grunderbeek, Martine Vermandere (AMSAB)